

УДК 811.124

ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ОПАНУВАННЯ ЮРИДИЧНОЮ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ

Голуб С.М., старший викладач
кафедри мовознавства

Хмельницький університет управління та права

У статті розглянуто питання місця та ролі латинської мови у системі дисциплін юридичних факультетів. Проаналізовано окремі витоки сучасних правових термінів у взаємозв'язку із латинською мовою та римським правом.

Ключові слова: латинська мова, юридична освіта, римське право, правова термінологія.

В статье рассмотрены место и роль латыни в системе дисциплин юридических факультетов. Проанализированы отдельные истоки современных правовых терминов с позиции латыни и римского права.

Ключевые слова: латынь, юридическое образование, римское право, юридическая терминология.

Golub S.M. STUDYING LATIN LANGUAGE AS A KEY ASPECT OF MASTERING LEGAL TERMINOLOGY

The article deals with the place and role of the Latin language in the system of disciplines of the legal faculties. The author develops in detail and gradually the idea of the importance of studying the Latin language for future lawyers. Based on historical references and analysis of the works of prominent Roman lawyers, the author concludes that modern legal terminology has its origins precisely from Roman law, and therefore Latin in particular.

Some sources of modern legal terms in connection with the Latin language and Roman law are analyzed. In particular, the article deals with the origin of terms such as "civil law", "jurisprudence", "lawyer", etc. In addition, the author draws attention to the actual Ukrainian legal terms as an integral part of the formation of the legal terminology of modern times. On the basis of such philological and retrospective analysis, the author draws the attention of readers to the problems of teaching Latin on legal faculties and to the lack of interest of students in learning the "dead language". Along with this, the author believes that there is no shorter way in mastering the legal sciences than through studying the basic terms of the Roman era, their bases and fields of application, which is exactly the task of Latin as a discipline.

Key words: latin language, legal education, roman law, legal terminology.

Постановка проблеми. Латинська мова як елемент юридичної освіти та навчальна дисципліна часто сприймається як рудимент минулого, що сповільнює процес навчання майбутніх юристів, нібито займаючи час, який слід було б відвести на вивчення суто юридичних дисциплін, як-от: «Цивільне право», «Кримінальне право» тощо. Проте ми можемо впевнено заперечити такому твердженню.

Насправді досить часто незнання основ, що зокрема і являє собою латинська мова поряд із римським правом, є причиною фундаментальних помилок у розумінні найпростіших юридичних термінів серед молодих правників. Тому актуальність цієї теми пов'язана саме із підвищенням вимог до юристів сучасності, збільшення попиту на висококваліфікованих правників, які не тільки мають ґрунтовні знання з юридичних галузей, але є і вільно мислячими, інтелектуально розвиненими людьми.

Тому аналіз значення вивчення латинської мови та підходів до її викладання є нині актуальним питанням з огляду на відсутність наукових досліджень цієї тематики в останнє десятиліття.

Метою статті є всебічне та поступове окреслення ролі латинської мови серед дисциплін у межах правової освіти, аналіз наявних підходів та визначення найбільш оптимальних і ефективних напрямів підготовки майбутнього юриста в межах дисципліни «Латинська мова за професійним спрямуванням».

Завданням статті є виділення головних аспектів, що визначають важливість вивчення латинської мови крізь призму ретроспективного та філологічного аналізу, а також встановлення та окреслення ефективних методик подачі матеріалу в межах дисципліни «Латинська мова», визначення оптимальної мети та завдання курсу.

Аналіз актуальних досліджень. Окреслена мета має на увазі дослідження широкого спектра літератури, зокрема наукових праць з права, філології та педагогіки. Перш за все слід звернути увагу у розкритті цієї теми на праці С.Д. Гринько, яка ґрунтовно підійшла до дослідження різних аспектів римського права, зокрема його зв'язку з іншими дисциплінами, історії римського та цивільного права, сутності приватного права загалом. Праці вченої стали основним підґрунтям до

розуміння головних правових концепцій, необхідних для розкриття нашої теми. Поруч з цим було взято до уваги і праці таких дослідників римського права: В.І. Борисової, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко, Є.М. Орача, Б.Й. Тищика, Ю.М. Нікольченко, Р.А. Калюжного, В.М. Вовк тощо.

Окрім цього, було проаналізовано низку педагогічних та філологічних праць. Зокрема, слід звернути увагу на доробки Р.В. Миленкової, яка найбільш близько у своїх дослідженнях підійшла до тематики нашої статті. Вчена активно розглядає проблематику викладання латинської мови, а тому її актуальні дослідження мають велике значення для нашої статті. Поряд з цим варто вказати на брак ґрунтовних досліджень у сфері проблематики саме викладання латинської мови. Досить часто зустрічаються вузькоспеціалізовані філологічні доробки, які з огляду на вживаність латинської мови лише в певних сферах, є, по суті, неактуальними та непрактичними.

Виклад основного матеріалу. Більшість відкидає ту сторону латинської мови, яка забезпечує повноцінний інтелектуальний розвиток студента, розвиває його аналітичні здібності та пам'ять. Поруч із цим не слід також відкидати і питання, наскільки опанування латинською лексикою сприяє засвоєнню юридичної термінології у подальшому. З особистого досвіду можемо відзначити, що більшість студентів, які сумлінно вивчали латину на першому курсі юридичного факультету, під час поглибленого вивчення предметів, що спрямовані на приватне право, на наступних курсах освіти опановують нові знання швидше та легше. Це відбувається саме внаслідок того, що латинський лексичний мінімум, що наданий студентам для опанування на юридичних факультетах, та сучасна лексика приватного права (як національного, так і міжнародного) є цілком ідентичними. Основи багатьох слів, що були представлені студентам у курсі «Латинська мова», були інколи дещо трансформовані, проте все ж запозичені більшістю правничих доктрин та дисциплін. Крізь деяку ретроспективу ми розглянемо це питання докладніше, що і надасть нам змогу переконати читача у важливості викладання латинської мови на юридичних факультетах ВНЗ.

Основи розвитку права як системи загальнообов'язкових норм та правил були покладені ще в архаїчний період (753–367 рр. до н. е.) на території Римської держави. Згодом уся

історія розвитку тогочасного права, що нині ми лаконічно окреслюємо як «Римське право», зверталась та залежала від одного періоду, а саме так званого «Класичного періоду» розквіту права як вершини правової думки (17 р. до н. е.– 284 р. н. е.). В умовах утвердження у 284 р. н. е. домінації здійснюється формування принципів публічного права, в основі якого лежать вчення про природне право та принципи справедливості і гуманізму. До цього періоду відносять розквіт римської юридичної науки та судової юриспруденції. Джерелами права в той час були постанови сенату та діяльність юристів [4, с. 27]. Крім цього, слід також звернути увагу на епоху Юстиніана в Римі, що також ознаменувалась значним розвитком правових наук (17 р. до н. е.– 284 р. н. е.).

Перш за все слід окреслити неймовірне значення та вплив на розвиток права праць римських юристів, адже відомо, що після Законів XII таблиць деякий час цивільне право розвивалося шляхом тлумачення законів. Такі тлумачення були на той час найшвидшим засобом адаптування норм права до нових суспільних відносин та динаміки розвитку всього римського суспільства. У 426 р. цей процес правотворення та тлумачення був уповільнений внаслідок прийняття Закону «Про цитування юристів», за яким у судових рішеннях можна було посилатися лише на праці п'яти видатних юристів: Папініана, Павла, Ульпіана, Гая і Модестина, а також на праці тих юристів, на яких посилалися ці юристи [8, с. 37]. Незважаючи на це, деякі твори римських юристів збереглись до нашого часу, що дає неймовірне підґрунтя для досліджень. Слід одразу ж звернути увагу на те, що всі ці джерела, безумовно, були написані латиною, а тому у процесі рецепції римського права у сучасні правові системи було запозичено і більшість уже звичних нам правових термінів. Наприклад, у період Імперії в Римі широко використовувалися норми цивільного права, причому в їх основу було покладено прадавній коментар Законів XII таблиць, написаний Муцієм Сцеволю (commentarii ad Quintium Mucium) [4, с. 54]. За життя Муцій Сцевола створив 18 книг «Цивільного права» та «Дефініції» [7, с. 434], що стали цитуватися у багатьох джерелах. Ці твори виробили власний лексичний інструментарій, що у подальшому використовувалися на практиці, адже вважається, що саме Муцій Сцевола був одним із засновників римського цивільного права.

Яскравим прикладом запозичення латинського терміна в сучасне право є практично

найуживаніший вислів приватного права, а саме «цивільне право». Щоб прослідкувати походження цього поняття слід звернути увагу на значне досягнення римлян у праві – поділ його на публічне та приватне. Приватному праву Давнього Риму була притаманна ознака еластичності, тобто здатність пристосовуватися до тих чи інших умов, що знайшло своє відбиття в існуванні систем приватного права, до яких належали: цивільне право (*ius civile*); право народів (*ius gentium*); преторське право (*ius practorium*) [9, с. 6–7]. Перше є нічим іншим як праобразом сучасного цивільного права. Слово «*civile*» є формою іменника *civilis*, е, що означає «громадянський, суспільний», або ж «община», «притаманний громадянину». Це слово є спільнокореневим до слів *civicus*, а, um (громадянський, міський, римський) та *civis*, is (громадянин, громадянка Аттіки, афінянка, підданий) [3, с. 148]. Варто звернути увагу, що римські юристи розглядали суспільство не як державу, а як противагу державі (приватний елемент держави поряд з публічним – публічними органами). Згодом це поняття трансформувалося у *koinonia politike*, *societas civilis*, *société civile*, *civil society* та наше «цивільне суспільство». Аналогією із давньоримським розумінням є загальноживаний вислів «особа в цивільному», тобто «не на службі», що означає приватність інтересів цієї особи, її дії як приватної особи, а не представника влади. Так можна говорити і про цивільне право – це право, що регулює певні правовідносини між приватними особами в межах цивільного суспільства (суспільство, що відокремлене від держави на основі свої приватних інтересів, залишаючись при цьому людською спільністю).

Варто зазначити, що латинська мова як основа сучасного права та навчальна дисципліна не може викладатися відокремлено від курсу Римського приватного права, тому варто було б у межах цієї статті також вказати і на важливість викладання саме цієї дисципліни. Нині римське приватне право є дисципліною загальнообов'язковою для вивчення в усіх юридичних навчальних закладах України, однак, як зазначає С.Д. Гринько, це було не завжди так. При цьому, якщо в другій половині XIX ст. мав місце бурхливий інтерес до вивчення римського приватного права, то після 1917 року мала місце повна заборона вивчення та викладання цієї дисципліни. Лише в 50-х роках минулого століття почався процес відродження вивчення римського приватного права в навчальних закладах

(вводиться навчальна дисципліна, відкривається аспірантура на юридичному факультеті Київського університету) [2, с. 290]. Саме цей період з 1917 року по 50-і роки XX століття є і епохою занепаду всієї класичної освіти, зокрема і латини. Саме тоді сформувалась досить розповсюджена думка, що таке майже «філософське виховання», яке надає латина, є зайвим в умовах стрімкого економічного розвитку, звернення суспільства до матеріального. Цей факт наведений для ілюстрації того, що ці «радянські» підходи до розуміння елементів класичної освіти збереглися і нині, але, на жаль, вони розповсюджуються і на молоде покоління, яке сприймає класичні дисципліни як рудимент минулого. Проте ця стаття зокрема є доказом того, що без знання основ немає сенсу пірнати у всю глибину знань у сфері правничих наук.

Як уже було зазначено, деякі латинські терміни були поширені на інтернаціональну арену, увійшли не тільки в юридичний лексикон, а в загальноживаний. Зокрема йдеться про такі слова, як наприклад, відома нам назва «бібліотека» – від латинського *bibliotheca*, ae f (*bibliothese*, es f), під яким у часи Стародавнього Риму розуміли поняття, аналогічне сучасному. Досить часто можна зустріти адаптовані або ж повністю рецепійовані слова та власні назви, що дійшли до нас внаслідок поширення міфології: наприклад, слово «німфа», яке досить часто нині зустрічається в дитячих казках та фантастиці, має також латинське походження від *Nympha*, ae f (*nymphe*, es f). Це є яскравою ілюстрацією принципу запозичення латинських понять у сучасні мови, що ми і намагаємося довести. Проте слід знову ж таки повернутись до теми цієї статті, адже йдеться перш за все саме про запозичення латинської юридичної термінології.

Так, наприклад, термін «алібі», який увійшов до лексикону не тільки українських і навіть іноземних правників, застосовується широко і у спільноті у тому ж незмінному вигляді, що і за Римської імперії. Зокрема *alibi* (як поєднання *alius* та *ibi*) означало в часи видатних римських юристів «(перебування) в будь-якому іншому місці». По суті і сам принцип встановлення алібі залишився також незмінним – особа мала на якийсь момент часу перебувати в іншому від місця злочину місці.

Певно, найелементарніша назва юридичної професії, що зустрічається нині повсякчас, – «адвокат», що також є міжнародним терміном

та отримав своє походження від латини. Зокрема йдеться про іменник *advocator, oris (m)*, заступник, ходатай, що далі трансформувалось в *advocatus, I (m)* – адвокат та юридичний консультант (не зважаючи на те, що при цезарях таких осіб називали *patronus causae*). Крім цього, як зауважують багато дослідників, з латинської мови взято найрізноманітніші терміни, такі як архів, агент, референдум, акцепт, юриспруденція тощо [10, с. 122].

Як влучно висловились у своєму дослідженні Р.В. Миленкова, латинська юридична термінологія, що застосовується нині в міжнародному приватному праві, завдяки своїй універсальності стає ланкою, що єднає прогаліни, зумовлені правовими відмінностями систем. Латинська правнича лексика, незважаючи на свій уніфікований характер, є доволі гнучкою та використовується як універсальний лінгвістичний інструмент у спірних моментах [6, с. 16]. І справді, йдеться не тільки про терміни, а й про загально визнані принципи права, що нині являють собою «хребет» міжнародної судової практики, цивільного права. Зокрема можна звернути увагу на такі:

– *Accesio cedit principali* – принцип «приналежність слідує за головною річчю», крім іншого чітко також закріплений у Цивільному кодексі України (ч. 2 ст. 186), є одним із основних принципів цивільного права і на сьогодні;

– *Casus a nullo praestatur* – Ніхто не несе відповідальності за випадковість [5, с. 177]. Цей принцип переріс в окреме поняття, що також має латинське походження, – казус від лат. *casus, us (m)* (помилка, огріх, проступок) [3, с. 126].

– *Audiat et altera pars* – Нехай буде вислухана й інша сторона. Це є одним із найфундаментальніших принципів цивільного процесу, а саме рівність сторін у можливості захисту.

– Тощо.

І таких прикладів дуже велика кількість, що може стати предметом окремого дослідження. Це неодноразово підкреслює важливість вивчення латини – такі крилаті латинські вирази є принципами, що надійно відкладуться в пам'яті студентів і стануть їм у пригоді вже в практичній діяльності.

Звичайно, хоч ми і акцентуємо увагу у своєму дослідженні саме на слова та вирази латинського походження, не слід відкидати, що значний сегмент у терміноапараті юридичної науки формують власне українські лексеми: допит, злочин, свідок, позивач,

позов, відповідач, очевидець тощо [10, с. 122]. Вдало поєднуючись зі словами римського походження та більш новими надбаннями міжнародного юридичного лексикону, суто українські терміни вдало доповнюють усю систему української юридичної термінології.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, варто знову згадати, на які чинники ми спирались у своєму дослідженні ролі латинської мови у системі вищої юридичної освіти, а саме:

1) Основні надбання та базиси юридичної науки та практики були сформовані у добу Стародавнього Риму (як, наприклад, поділ права на приватне та публічне), а це, своєю чергою, зробило латину невід'ємною частиною юридичної науки;

2) Грунтовні принципи як матеріального, так і процесуального права сучасності мають латинське походження і являють собою крилаті вирази, що увійшли в міжнародне звичаєве право;

3) Велика кількість юридичних термінів міжнародного та вітчизняного права були рецепційовані із латини, а тому ґрунтовне розуміння всіх значень одного слова дає можливість юристу доречніше використовувати його у своєму інструментарії, розуміти його глибинну сутність та взаємозв'язки із іншими термінами.

Безумовно, на наш погляд, такі чинники є вагомим підставою до збереження і розвитку дисципліни «Латинська мова» на юридичних факультетах. Іншим питанням є стиль викладання, що має бути застосований, а також готовність студентів до сприймання такої інформації. Щодо першого, то слід наголосити, що, на думку автора, латинська мова як предмет в юридичному ВНЗ має мати під собою дві мети: власне опанування латинською термінологією і крилатими виразами, а також гармонійний інтелектуальний розвиток студента. Так, робота викладача має ґрунтуватися не просто на поданні матеріалу, а й перетворенні латини на засіб тренування пам'яті та мислення студента. Це може бути досягнуто лише шляхом добору специфічних правових принципів, термінів та крилатих виразів для вивчення їх студентами напам'ять, а також систематичного тренування студентів у граматиці латинської мови. Останнє є вагомим вкладом у розвиток критичного та логічного мислення студентів, адже, як і будь-яка інша іноземна мова, латина розвиває інтелектуальні навички. Крім цього, граMATика надає можливість до кращого та ґрунтовнішого

розуміння латинських крилатих виразів, їх структури та змісту.

Отже, підсумовуючи, слід вказати, що латинська мова як дисципліна має стати предметом особливої уваги всіх учасників навчального процесу, адже у подальшому є важливим базисом до досягнення студентами ґрунтовних знань в юридичних науках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / І.О. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
2. Гринько С.Д. Викладання римського приватного права в юридичних навчальних закладах. Університетські наукові записки. 2010 р. № 1. С. 289–294.
3. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. 6-е изд., стереотип. М.: Рус. яз., 2000. 846 с.
4. Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право: підруч. для вищ. навч. закл. К.: «МП Леся», 2014. 240 с.
5. Крылатые латинские выражения / Авт.-сост. Ю.С. Цыбульник. М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: «Фолио», 2003. 830 с.
6. Миленкова Р.В. Дидактико-методологічний аналіз проблем викладання курсу латинської мови на юридичних факультетах ВНЗ. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2012. № 1(6). С. 16–21.
7. Нікольченко Ю.М. Інформаційний простір римської культури III – I ст. до н.е. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ. / За заг. ред.: К.В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2014. С. 434–436.
8. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права: навчальний посібник. Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. 238 с.
9. Основи римського приватного права: підручник / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
10. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. Вісник Національного університету Львівська політехніка. Проблеми української термінології. 2013 р. № 765. С. 120–123.